

*Бех В. П., Бех Ю. В.*

## УМОВИ ЯК ЧИННИК МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*Аналізуються умови виникнення та умови вирішення соціальних проблем вищої школи. Названі невід'ємні характеристики соціальної проблеми вищої школи. Пропонуються методологічні основи вивчення системи вищої школи.*

*Ключові слова: вища школа, умови, соціальні проблеми, філософія освіти, алгоритм вирішення соціальних проблем.*

Вже протягом кількох років українська система вищої освіти розбудовується в контексті Європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності західної культури: парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свободу отримання освіти будь-якого рівня та інше, що є невід'ємним атрибутом громадянського демократичного суспільства. Цей інтеграційний процес полягає у впровадженні європейських норм і стандартів в багатьох сферах життя, і, насамперед, в освіті. Про що свідчить включення національної системи вищої освіти до Болонського процесу. Однак, ефективному функціонуванню такої європейської форми вищої освіти перешкоджає ціла сукупність соціальних проблем вищої школи, які не були вирішені до впровадження визначеної системи освіти.

*Мета статті* – розкрити методологічні основи вивчення явища “соціальна проблема вищої школи”.

Для того щоб розглянути специфіку умов вирішення соціальних проблем вищої школи, треба зазначити два моменти: по-перше, провести більш глибоку лінію між умовами виникнення та умовами вирішення соціальних проблем вищої школи, а по-друге, уточнити світоглядно-методологічні та ідеологічні передумови вирішення соціальних проблем вищої школи.

Отже, розглянемо спочатку різницю між умовами виникнення та умовами вирішення проблем вищої школи. Очевидною відміною є їх різниця у часі. Перші передують другим. Але дослідження цих відмінностей значно ускладнюється тим, що одне й те саме явище може одночасно виконувати функцію першої й другої умови. Це можна подолати, якщо розглядати проблему в розвитку.

Одні явища можуть детермінувати виникнення проблеми, а в подальшому слугувати умовою її вирішення. Інші явища, утворивши проблему, закінчують своє існування взагалі або як умова даної

проблеми, зокрема. Це означає, що умови вирішення проблем складаються з двох частин: з частини попередніх умов, тобто умов, які детермінують проблему і нових умов, що забезпечують їх вирішення.

Умови формування і умови вирішення проблеми відрізняються одне від одного ще і тим, що перші є можливістю других, що перші є необхідні і недостатні умови, а другі – необхідні і достатні. У ході перетворення перших у другі виникають недостатні додаткові умови, посилюється детермінація проблеми.

Відмінність умов виникнення проблеми від умов її вирішення полягає також у тому, що перші не вибираються, а деякі умови вирішення можуть вибиратись на альтернативній основі. За певних обставин для вирішення однієї й тієї ж проблеми можуть бути корисними різні умови, які одночасно розглядаються у філософсько-соціологічній та педагогічній науці і як засоби їх вирішення. Буває й так, що для вирішення певної проблеми можна використати не суворо визначені, а різні, взаємозамінні матеріали. Інакше кажучи, існує певний діапазон використання різних засобів для вирішення проблем. Водночас відносно умов формування проблеми, то тут вільного вибору немає, вольової заміни одних умов іншими просто немає, не існує.

Термін умови формування проблеми прямо вказує на вплив умови на проблему. Поняття ж умови вирішення проблеми фіксує вплив умов на це здійснення і вплив проблеми на таку умову. І ще одна принципова різниця між цими типами умов. Умови формування проблеми виникають раніше самої проблеми, тому тримають її у собі вже у потенційній формі.

Нарешті, ще одне. На відміну від умов виникнення проблем, які ведуть себе агресивно щодо системи вищої школи, умови вирішення проблем ведуть себе пасивно. Тому в такому випадку активність починають проявляти соціальні проблеми, які організують, об'єднують цей розкиданий матеріал, використовують його самого та його властивості відповідно до своїх вимог, перетворюють у свої умови.

Соціальна проблема формує новий зміст, який наповнює вищу школу позитивним матеріалом на підставі створеного ідеалу. При цьому негативний матеріал, що деформував процеси, відносини, зв'язки в соціальному органі, зменшується в обсязі та впливі на ціле. Орган оживає, починається фаза оздоровлення та підйому в розвитку.

Тепер проаналізуємо світоглядні, ідеологічні та методологічні передумови вирішення проблем вищої школи. Тут найважливішим моментом, без якого принципово неможливо вирішити жодну з проблем вищої школи, яка формується на певному етапі її визрівання та розвитку, є усвідомлення цієї проблеми особистостями, партіями,

---

парламентаріями, керівництвом галузі та держави, нарешті, населенням країни. Без такого усвідомлення вона не може здійснити своїх вимог, регулятивних функцій, привести в рух сили, які здатні її задовольнити. І це безперечно, оскільки добре відомо, що усе, що спонукає людину до дії, обов'язково повинно пройти через її голову [7].

Важко заперечувати проти того, що для вирішення соціальних проблем вищої школи на сучасному етапі треба вибудувати світоглядну платформу, яка була б співзвучна інформаційній фазі розвитку світової спільноти. Саме вона забезпечує доступ до нової культури. Вона це робить, як впливає з психології, завдяки спеціальному когнітивному засобу – мостику-медіатору. Саме завдяки йому відбувається поєднання у часі внутрішнього психічного досвіду особистості й духовного досвіду людства. Як доводять дослідження Л. С. Виготського та О. М. Леонтьєва, ним є образ світу як вища психічна функція [1].

Відповідаючи на виклик часу, в Україні поживавішала робота з філософського опрацювання явища освіти [3; 5; 9]. Це дуже обнадійливо, бо саме філософія освіти покликана розкрити смислогенез як субстанційну основу освіти та вплести його, а відповідно й соціальний орган – вищу школу, в еволюцію соціального світу та саморух Всесвіту. Для цього треба освоїти смислоутворюючу функцію Розуму як головного засобу формування людини у закладах освіти. На практиці уже спостерігаються перші спроби проектування навчальних закладів такого типу [10].

При цьому очевидним є той факт, що змінюється погляд на місце людини в цьому процесі. Якщо раніше людина прагнула “ліпити світ за своїм образом і подобою”, то зараз вона формує, дякуючи ідеям синергетики, інший світоглядний підхід: людина повинна “ліпити себе за образом та подобою світу”, не перебудовувати впорядкований Всесвіт, а вбудовувати себе в нього.

І задача філософії освіти полягає у тому, щоб знайти вищу школу, як орган соціального світу, “у зовнішньому існуванні”, і не просто знайти, а показати його “діяльність” у соціальному організмі країни, тобто простежити перетворення наявного буття, яке існує у специфічній освітянській формі і видозмінюється під впливом процесу спонтанного саморозгортання соціального світу на етапі інформаційної цивілізації.

Наступним кроком або передумовою тепер, тобто після встановлення субстанціональної єдності вищої школи з соціальним організмом країни та світу, є вибір ідеології вирішення соціальних проблем вищої школи в Україні.

Вибір ідеології дослідження та вирішення проблем вищої школи, як і вибір світоглядної позиції, є суто особистою справою українського народу та його керівництва. При цьому зазначимо, що під ідеологією тут треба розглядати сукупність ідей (семантичних фільтрів), на основі яких ми налаштовані переосмислити місце та роль вищої школи у розбудові соціального організму України.

Стан справ у вітчизняній філософській думці ускладнюється тим, що сьогодні на ідеологічному обрії немає жодної ідеології, яка б прогресувала. На жаль, відсутня чітко сформульована ідеологія державного будівництва в Україні. Тому ми поки що не маємо ідеальної моделі вищої школи. Сьогодні навіть ми не можемо визначитись з її характером.

Тому рух від патерналістської моделі у бік ліберальної, що спостерігається в Україні, викликає у нас страх за освіту дітей у майбутньому. Бо в умовах ліберального розвитку кожна людина повинна сама себе вивчити, що сьогодні не під силу пересічному громадянину України. А сучасна фінансово-кредитна система країни ще не розвернута в бік освіти. Як слушно зазначив В. С. Лутай, тут має місце суперечність, що “зараз існує між ліберально-капіталістичним і соціально зорієнтованими (соціалістичними) ідеями у реформуванні економічних та політичних форм організації суспільства” [4].

Як наслідок цього, сьогодні точаться суперечки навколо того, яке місце та функцію відіграє у розбудові вищої школи філософія освіти. Що вона представляє собою – світогляд чи науку? При цьому ті, що відкидають позитивну роль філософського знання у розбудові національної вищої школи забувають, що саме вона, філософія освіти, покликана вибудувати позитивний образ вищої школи, перспективний для розбудови України протягом наступного століття. Бо саме ідеальний образ вищої освіти здатний бути усвідомленим особистістю та привести в рух людей й завдяки їх енергії розбудувати вищу школу.

Нарешті, ми підійшли до аналізу передумов методологічного характеру. На основі наукового світогляду та ідеології розбудови національної вищої школи оновлюється методологія наукового пізнання її проблем. І якщо виходити з того, що методологія – це система принципів формування та практичного застосування методів пізнання проблем вищої школи та їх вирішення на практиці, то передумовою вивчення умов вирішення соціальних проблем є дослідження вимірів та інструментарію, які треба застосувати у даному випадку до вивчення системи вищої освіти.

Велика складність вивчення проблем вищої школи полягає у тому, що майже не розробляються її методологічні основи. Відомим є

факт, що на 1000 статей лише 5-8 можна віднести до розряду методологічних. До цього треба додати те, що дослідження нових методологічних питань у галузі освіти значно відстає від відповідних досліджень у галузі природних та технічних наук.

За прикладами тут далеко ходити не треба. Кому сьогодні не відомо, що без апарату синергетики сьогодні неможливо пояснити, що саме відбувається на мікрорівні, а фактично детермінує зміни у стані речей та напрямках еволюції соціального світу. У системі вищої освіти, на жаль, сам принцип синергетики ще не вивчається у такому обсязі, як того потребує практика розбудови вищої школи. Тому тут неможливо обійтись без розбудови методологічних засад вивчення соціальних проблем вищої школи.

Синергетика розглядається як та сучасна наукова парадигма, яка може об'єднати наші знання про природу і людину, матерію і дух, на методологічних засадах якої створюється суттєво нова картина світу. Саме ця постнеокласична наука направлена на розкриття складних механізмів виживання соціального світу. Як цілком слушно зауважив В. Лутай, “атрибутивною для всіх складних відкритих систем є взаємодія двох протилежних начал – креативного, тобто того, що створює певні структури, впорядковує хаос і деструктивного, дисипативного (латинське – “те, що розмиває”), тобто яке направлене на ліквідацію будь-якої упорядкованості, структури. Саме взаємодія цих двох протилежних начал визначає створення, розвиток і ліквідацію усіх синергетичних систем” [4].

Отже, у методологічному вимірі соціальна проблема – це форма усвідомлення назрілої необхідності здобуття нового, визначеного знання за допомогою невідомих ще засобів його здобуття. По-іншому, оскільки причинні чинники розбудови вищої школи “лежать” так глибоко, то постає питання про вибір методологічного інструменту, за допомогою якого можна тільки розкрити поняття “соціальна проблема вищої школи”.

Як свідчить сучасна дослідницька практика, вивчення проблем даного рівня повинно, з одного боку, спиратись на синергетичний метод, який розкриває специфіку поведінки явища на мікрорівні, а з другого, – при аналізі функціонування та розвитку вищої школи на макрорівні, – застосовувати інструментарій діалектики. У той же час, досліджуючи еволюцію системи вищої освіти, не можна відкидати засоби ірраціонального походження, оскільки соціальний світ має логічне продовження на мегарівні.

Отже, синергетика, разом із системою діалектичних законів, принципів та категорій, є методологічним інструментом пояснення

головних характеристик, окремих рис, атрибутів соціальної проблеми вищої школи. Але головну роль у процесі досягнення даного явища відіграє такий “зріз”, як соціальний детермінізм, серед категорій якого поняття суспільного закону, суспільної необхідності, суспільної потреби, суспільного інтересу, суспільного протиріччя, суспільних умов тощо. Тільки за допомогою категорій соціального детермінізму можливо здійснити теоретичний аналіз усього багатства характеристик соціальних проблем вищої школи. Ірраціональне відтворення проблем вищої школи теж є багатим за технологічними новинками та практичними наслідками. Але тут нам сьогодні немає навіть категоріального апарату для дослідження соціальних проблем вищої школи.

Своє слово у вирішенні соціальних проблем вищої школи повинен сказати комплекс фундаментальних та спеціальних наук про соціальний світ. Перш за все, мова повинна йти про теорію вищої або професійної освіти, соціологію освіти, педагогіку як загальнотеоретичну дисципліну про навчання та виховання, дидактику, методику та інші.

Вони повинні допомогти усвідомити сукупність соціальних проблем, якими обтяжений остів короба вищої школи, спочатку крупних, а потім дрібних. Більше того, науці про вищу школу настав час зазирнути у глибини соціальної стихії і більш уважніше вивчати рух глибинних пластів соціального життя, оскільки перехід від індустріальної до інформаційної цивілізації веде до нового поділу праці. За цим рухом першооснови соціального світу неодмінно наступить докорінна зміна організації не тільки системи вищої освіти, а принципове оновлення всього соціального організму світу. Оскільки соціальний організм України буде трансформуватись відповідно до руху цілого – соціального світу.

Так що те, що ми вище розглянули раніше як вторинні умови виникнення проблем у галузі вищої освіти, за таких умов виходить на перший план. Це означає, що головні проблеми вищої школи ще попереду. Вони зараз перебувають у стані необхідності, яка, з огляду на недосконалість методології та теорії вищої освіти, ще досить неясно усвідомлюються нами.

Зрозуміло, що при такому стані значно підвищується значення для вивчення умов вирішення соціальних проблем філософського знання та інструменту соціально-наукової діагностики і прогнозування.

Для порівняння вкажемо на те, що за кордоном вища школа та окремі її складові є у центрі уваги комплексу наук. На міжнародному

---

---

рівні багатий матеріал подають ЮНЕСКО, її децентралізований підрозділ – СЕПЕС (Європейський центр з вищої освіти, членами якого є також США, Канада, Ізраїль і Турція), який друкує трьома мовами щоквартальний журнал “Вища освіта в Європі”. Все активніше займається вивченням вищої освіти Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Передують у сфері досліджень вищої школи Сполучені Штати Америки. Поряд з великою кількістю книг, тут виходить двадцять наукових журналів, спеціально присвячених проблемам вищої освіти. А загалом їх постійно порушує близько 300 часописів. Слід також підкреслити, що Національний центр статистики освіти, інші організації створюють прекрасну інформаційну базу. Їх численні публікації знаходять узагальнення у щорічному “Довіднику із статистики освіти”.

Активно впливає на вищу школу конгрес США. Поглиблено вивчають її проблеми сенатський комітет з праці та людських ресурсів, комітет палати представників з освіти та праці. Лейтмотивом слухань усе частіше виступає питання про якість вищої освіти.

Належне місце серед дисциплін, які вивчають вищу школу, посіла у США соціологія вищої освіти. Уже в кінці 60-х років вона утвердилася як самостійна академічна дисципліна. У її межах з самого початку виділилися та в подальшому збереглися три головні напрями наукового аналізу: 1) дослідження студентства; 2) дослідження професорсько-викладацького складу; 3) дослідження університету як особливої організації.

Вчені США сьогодні всебічно характеризують результати розвитку вищої школи, намагаються розгледіти обриси майбутнього. Велику увагу привернуто до університетів, які зайняли помітне місце в американській системі цінностей взагалі.

Після того, як ми визначились з приводу основ вивчення умов вирішення соціальних проблем вищої школи, можна приступити до аналізу алгоритму зняття напруження у системі національної вищої освіти.

Отже, умови формування доводять зрілість проблеми до протиріччя, яке набуває зрілої форми і починає загострюватись, переходити до протилежного стану, тобто починає вирішуватись. У свою чергу, умови вирішення проблеми не є складовими елементами її структури, вони – дещо зовнішнє по відношенню до цієї структури. Хоча проблема вищої школи немислима без умов свого вирішення, останні є необхідним фактором її вирішення, але вони не входять до її складу.

З позицій умов вирішення – соціальна проблема вищої школи –

це форма існування і вираження протиріччя між уже визрілою необхідністю здійснення певних суспільних змін та ще недостатніми умовами, можливостями її реалізації.

І якщо лінія розвитку протиріччя має таку логіку: тотожність, відмінність, протилежність, конфлікт, то лінія вирішення їх іде у зворотному напрямку – зняття конфлікту, вивчення протилежностей, діагностика відмінностей, аналіз тотожності. Ця робоча гіпотеза про порядок вирішення соціальних проблем у системі вищої школи вказує на дві ознаки умов їх вирішення. Перша з них пов'язана з тим, що існує певна ієрархія соціальних проблем вищої школи і вона визначається рівнем їх існування. На підставі цього можна побудувати так зване “дерево проблем”, а відповідно до цього відпрацювати “дерево цілей”.

Друга пов'язана з тим, що гострота проблем визначає першочерговість їх вирішення. Із загостренням проблеми загострюється протиріччя між визрілою необхідністю та умовами її реалізації; посилюється “відчуття, усвідомлення недостатності засобів, для її реалізації; наростають (при використанні тільки наявних засобів) дезорганізуючі процеси у системі, яка повинна вирішити дану проблему; посилюється необхідність пошуку та створення нових засобів, способів подолання протиріччя суспільного життя, виявлення нових можливостей вирішення проблеми; зростають труднощі здійснення такої необхідності.

Гострота соціальних проблем визначається через умови місця та часу. Тому існує просторово-часова характеристика сукупності умов. Умови місця і умови часу – невід'ємні характеристики соціальної проблеми вищої школи; залежно від цих умов соціальна проблема набуває різних форм свого вираження, способів та методів формування та вирішення.

Ієрархія проблем може бути побудована за різними критеріями. Наприклад, за фінансовою ознакою, за ознаками часу існування, місця у структурі системи вищої школи, ступенем впливу на людину або суспільство і т. ін. Однак, виходячи з рівня методологічного підходу, що покладено в основу даного аналізу, ми класифікуємо їх відповідно до рівня їхньої зрілості. У такому випадку етапами визрівання соціальних проблем ми беремо три рівні їх самовиявлення, а саме: мега-, макро- та мікрорівень.

Отже, найбільш зрілими, або навіть перезрілими, є проблеми, які набули статусу протиріччя і які функціонують на мегарівні. До соціальних проблем, які існують у формі протилежностей, і, як такі, шукають одне одного на макрорівні. На найнижчому або мікрорівні



---

проблеми існують у потенційному вигляді, тому ми розглядаємо їх як необхідність.

Умови вирішення проблем вищої школи – одночасно виконують роль засобів їх вирішення. Під засобами людської діяльності нерідко розуміються саме її умови. К. Маркс, аналізуючи структуру процесу праці, писав: “Крім тих речей, завдяки яким праця впливає на предмет праці і які тому так чи інакше слугують провідниками її діяльності, у більш широкому сенсі до засобів процесу праці відносяться усі матеріальні умови, необхідні взагалі для того, щоб процес міг здійснюватись” [8].

Гегель визначав засіб як визначеність об'єкта через мету. Специфічним видом умов соціальної проблеми є засіб її формування та існування. Категорію “засіб” співвідносять з категорією “мета”. Цілком слушно при цьому підкреслюється, що річ тільки тоді може бути визначена як засіб, коли вона слугує меті. Водночас специфікою засобу вирішення проблеми є те, що його, у випадку досягнення мети, відкидають у зовнішнє середовище як непотрібний матеріал.

Отже, ми повинні розпізнавати подвійну природу засобу: як засіб реалізації мети та як засіб визначення мети. Це пояснюється тим, що надто жорстким є розчленування функцій засобу на ідеальну та реальну. Справа тут полягає в тому, що формування мети спочатку відбувається як формування реальних передумов виникнення цілей. Тобто засоби вирішення соціальної проблеми уже самим своїм саморухом формують мету реально, а потім на другому етапі мета завершується ідеальною операцією, а саме – “логічним визначенням цілі”.

Проблема разом з умовами становлення і реалізації детермінує результати діяльності людей з вирішення проблеми. Результат же виступає як обумовлене по відношенню до усіх трьох факторів життєдіяльності вищої школи: проблеми та двох типів її умов. Види відношень детермінізму між цими чотирма факторами різні: відношення умов і обумовленого (у вузькому сенсі), основи та заснованого, причини і слідства, можливості і дійсності. Результат, таким чином, виступає як обумовлена, заснована дійсність.

Саме завдяки цій подвійній властивості засобу вирішення проблеми, мається на увазі бути одночасно засобом формування мети і засобом реалізації мети, можна пояснити механізм вирішення проблем вищої школи.

Умови вирішення проблем є нічим іншим як матеріалом, на підставі якого формується ідеальний образ майбутнього результату діяльності або мета. Мета вирішення проблем вищої школи

формується під впливом двох видів чинників, а саме: внутрішнього та зовнішнього походження. Якщо за основу беруться внутрішні чинники – тоді мета відтворюється у структурі соціального організму країни у вигляді змін, які повинні торкатися певної сукупності суспільних відношень. У протилежному випадку – змінитись мають функції або навіть структура системи вищої освіти.

Мета, у свою чергу, розкладається на задачі. При цьому наголосимо, що визначення соціальної проблеми вищої школи принципово відрізняється від визначення соціальної задачі. Різниця полягає у тому, що для вирішення проблеми ще немає засобів і цим вона якісно відрізняється від задачі, для вирішення якої завжди є засоби. “Сама задача, – пише К. Маркс, – виникає лише тоді, коли матеріальні умови її вирішення уже є в наявності, або, у крайньому разі, знаходяться у процесі становлення” [6]. В іншому місці К. Маркс висловлюється з цього приводу більш категорично, а саме: “Задача виникає одночасно із засобами свого вирішення” [8].

Таким чином, форма соціальної проблеми теоретично існує у вигляді ідеалів, практично – у вигляді суспільної мети та суспільної задачі, умов існування та умов (засобів) вирішення. Якщо соціальна проблема має об’єктивний характер, то мета і задача – об’єктивно-суб’єктивний характер.

Тепер можна відтворити алгоритм вирішення соціальних проблем. Він хоча й диктується станом та змістом самої соціальної проблеми, але має свою логічну послідовність дій, яку можна назвати механізмом вирішення соціальних проблем вищої школи.

Не дивлячись на те, що умови виникнення проблеми виступають як детермінанти по відношенню як до самої проблеми, так і до умов її вирішення, детермінантою по відношенню до умов вирішення проблеми є її особиста дія. Вирішення проблеми починається з того моменту, коли вона досягла критичного обсягу змісту, що можна спостерігати у вигляді спотворення механізму гомеостазу або тиску з боку соціального організму країни. На основі цього вона набуває критичного стану, який матеріалізується у вигляді вимог.

Якщо умови виникнення причин та самі причини формуються за законами синергетики, то вирішення проблем – цілеспрямований процес. Тому вирішення проблем вищої школи має управлінське обличчя. Тут має бути розглянутим цілий букет проблем управління освітянською галуззю.

Найболючішими питаннями звичайно є кадри та похідні від них – методи та технологія управління. Керівні кадри вищих навчальних закладів потребують постійної уваги з боку керівництва галуззю.

Майже половина керівників вищих навчальних закладів в Україні – пенсійного й передпенсійного віку. На думку керівника Міністерства освіти та науки В. Г. Кременя, ці люди, “віддавши багато сил та здоров’я, енергії і завзяття розбудові очолюваних ними навчальних закладів, не можуть працювати на рівні сучасних вимог” [2]. Фактично відсутній резерв на керівників вищих навчальних закладів. За висловом керівника галузі, “можна навести багато прикладів, коли в резерві на посади керівників числяться особи похилого віку”, яких не можна розглядати як дієву зміну нинішньому керівнику.

Похідним елементом, що, природно, притаманний старим кадрам і негативно впливає на вирішення проблем вищої школи, – це застарілі методи управління вищими навчальними закладами. Тому існує багато проблем, з якими керівники “звикли” або “не помічають” з висоти прожитого та набутого досвіду керівництва трудовими колективами за часи патерналістської моделі розвитку системи вищої освіти. У такому випадку вони, проблеми, мають властивість накопичуватися. За всіма ознаками, сьогодні у національній системі вищої освіти саме такий період, коли йде процес накопичення проблем.

Одночасно з використанням старих методів управління існує питання вирішення проблем у системі вищої школи. Мова йде про технологію управління вирішенням соціальних проблем вищої школи, яка має здійснюватись на основі аналізу боротьби між новим та старим в освіті. Це досить складна проблема, оскільки на перехідному етапі визначитись однозначно, що сьогодні нове, а що є старе, нелегко. Тоді краще використати такий підхід, при якому старе б менше руйнувалось, а використовувалось би в інтересах нового.

Головними моментами технологічного процесу управління розвитком нового є: теоретичне, або емпіричне відкриття нового; оцінка інформації про це відкриття; практичні поради та рекомендації науки; експериментальна перевірка їх; аналіз результатів експерименту; всебічна оцінка нового; підготовка, прийняття та здійснення управлінських рішень; пропаганда нового; підготовка умов до переходу до нового; усунення перешкод розвитку нового; масове втілення нового у життя; аналіз пошуку та освоєння нового; нарешті, коригування прийнятих рішень або практичних дій. Відомо, що у житті цей процес більш складний, але вивчення його етапів має величезне методологічне та практичне значення для розуміння засобів вирішення соціальних проблем у системі вищої освіти.

Критерій якості вирішення соціальних проблем вищої школи – розвиток соціального організму країни. Причому в Україні штучно

створений розрив між системою вищої школи як органом та соціальним організмом країни, як цілим, приводить до спотвореної форми контролю. У той час, як світова спільнота контролює якість її розвитку та функціонування шляхом безпосередньої інтеграції системи вищої освіти у соціальний організм країни. Тим самим розвиток системи вищої школи попадає під дію механізму соціального контролю.

Американська практика свідчить про те, що ефективність дії механізму соціального контролю досягається за рахунок того, що вищі навчальні заклади залучаються до вирішення трьох груп завдань: 1) навчання студентів; 2) проведення досліджень; 3) обслуговування суспільства.

При цьому “обслуговування суспільства” здійснюється в різноманітних формах. Почасти воно знаходиться у прямому зв'язку з викладанням і дослідженнями. Найпомітніша діяльність такого роду – медичне обслуговування в університетських госпіталях та клініках. При вищих навчальних закладах відповідного профілю функціонують ферми, готелі, ресторани. У подібний спосіб, немовби створюючи “вторинний продукт” навчання, більшість коледжів і університетів сприяє відповідній і культурній діяльності в інтересах мешканців навколишніх населених пунктів. Сюди включаються драматичні вистави, музичні вечори, бібліотечні та музейні послуги, радіомовлення, рекреаційні підприємства та організація спортивних змагань.

Вищі навчальні заклади також ведуть спеціально призначену для “обслуговування суспільства” роботу, звичайно, в навчальному і консультативному розрізі. Найяскравіший приклад – центри з розповсюдження сільськогосподарських знань, які поєднують навчання дорослих з консультативними послугами фермерам, агробізнесу та споживачам. Чимало університетів створили центри для надання консультативних послуг місцевим органам влади, шкільним округам, організаціям охорони здоров'я, промисловим і торговим фірмам, профспілкам, юристам і т. д. На думку Г. Боуена і Дж. Шустера, наукові дослідження, як і обслуговування суспільства, сприяють інтелектуальній бадьорості університетів і коледжів, залучаючи та стимулюючи багатьох творчих викладачів, заохочуючи та підтримуючи жвавість їх розуму. Можна погодитись з тим, що успішний розвиток у США природничих і гуманітарних наук, які займають лідируюче положення у світі, підтверджує, що не було помилкою довірити коледжам і університетам значну відповідальність за дослідження та послуги суспільству.

Аналізуючи розвиток вищої школи, як безперервну зміну проблем, ми спостерігаємо й інші залежності. Так, наприклад, результат вирішення попередньої проблеми входить в умови наступної проблеми. Під впливом конкретних соціальних умов, що змінюються, може мінятися й зміст самої проблеми. А це значить, що виявляються нові умови формування проблем, які можуть бути похідними від умов її вирішення. Так, на основі дії механізму зворотного зв'язку в системі вищої школи формується й функціонує механізм самовідтворення соціальних потреб вищої освіти, який є запорукою саморозвитку вищої освіти, як самодостатнього соціального органу в складі соціального організму країни та співрозмірному йому.

Таким чином, ми розглянули методологічний аспект явища “соціальна проблема вищої школи”. У ході його довели, що, по-перше, соціальні проблеми вищої школи – це багаторівневе поняття, суть якого саморозгортається на мікро-, макро- та мегарівнях. Це явище, природно, притаманне вищій школі, якого вона не може позбутись за будь-яких обставин, оскільки у своїй структурі вона має механізм їх самовідтворення.

По-друге, аналіз методологічного аспекту соціальної проблеми вищої школи показав, що це явище в умовах транзитного соціуму потребує значного розширення підходів та засобів його вивчення. Це пов'язано з тим, що соціальна проблема в освітянській галузі в топологічному вимірі надто складна. Її коріння сягають глибин смислогенезу, для вивчення якого потрібен апарат синергетики, тіло формується з матеріалу, що притаманний ноосоціогенезу і вивчається завдяки інструменту діалектики, а крона сягає того, що сьогодні у філософсько-науковій літературі прийнято називати третьою природою і тут позитивного результату можна досягнути тільки завдяки інтуїції і розвиненому почуттю “нерозумної логіки” дослідника.

По-третє, показано, що соціальна проблема відіграє у структурі соціального організму країни дві протилежні функції. Як доведено у ході аналізу, з одного боку, соціальні проблеми руйнують соціальне тіло системи вищої школи, а з другого, – вони ж виконують позитивну функцію регуляції поведінки людей у загальноєволюційному процесі соціального світу.

По-четверте, соціальні проблеми можуть виникати у структурі системи вищої школи як на етапі бурхливого розвитку, так і на етапі сталого функціонування. Тому галузева наукова думка повинна спеціально вивчати ці процеси з урахуванням їх синергетичного походження і своєчасно пропонувати зміни, які б забезпечували вищій школі оптимальний стан.

По-п'яте, доведено, що пульсація соціальних проблем збігається з ритмом саморозгортання науково-технічного прогресу. Це означає, що на сучасному етапі провідним елементом розвитку вищої школи є науковий інгредієнт соціального життя.

По-шосте, виходячи з вищенаведеного, можна сміливо прогнозувати, що початок ХХІ століття і третього тисячоліття буде ознаменований корінними потрясіннями у галузі освіти. При цьому суб'єкт освітянської діяльності повинен бути готовий до цього як з філософських, методологічних, теоретичних позицій, так і з позицій емоційно-психологічного і вольового настрою – швидко й технологічно провести необхідні зміни в її структурі та правилах функціонування.

#### *ЛІТЕРАТУРА*

1. Вопросы образования в России. – 2000. – № 2. – С. 12.
2. *Кремень В. Г.* Єдність завдань реформування й забезпечення стабільності – запорука розвитку вищої освіти // *Філософія освіти ХХІ століття: проблеми і перспективи : методол. семінар, 22 листоп. 2000 р. : зб. наук. праць. – вип. 3 / за заг. ред. В. Андрущенко. – К. : Знання, 2000. – С. 13-14.*
3. *Кудін В. О.* Освіта в інформаційному суспільстві. – К. : Телекорпорація “Республіка”, 1998. – 151 с.
4. *Лутай В. С.* Синергетична парадигма як філософсько-методологічна основа формування світоглядів ХХІ століття // *Філософія освіти ХХІ століття: проблеми і перспективи : методол. семінар, 22 листоп. 2000 р. : зб. наук. праць. – вип. 3 / за заг. ред. В. Андрущенко. – К. : Знання, 2000. – С. 102.*
5. *Лутай В. С.* Філософія сучасної освіти : навчальний посібник. – К. : Центр “Магістр-S”, 1996. – 256 с.
6. *Маркс К., Енгельс Ф.* Соч. – Т. 13. – С. 7.
7. *Маркс К., Енгельс Ф.* Соч. – Т. 21. – С. 290.
8. *Маркс К., Енгельс Ф.* Соч. – Т. 23. – С. 98.
9. Філософія освіти ХХІ століття: проблеми і перспективи : методол. семінар, 22 листопад 2000 р. : зб. наук праць. – Вип. 3 / за заг. ред. В. Андрущенко. – К. : Знання, 2000. – 520 с.
10. Шлях до високої духовності. Колективна монографія / за заг. ред. В. П. Беха, М. П. Лукашевича, І. Є. Колеснікової. – Запоріжжя : Просвіта, 1999. – 210 с.

***Бех В. П., Бех Ю. В. Условия как фактор модернизации национальных систем высшего образования.***

*Анализируются условия возникновения и условия решения социальных проблем высшей школы. Названы неотъемлемые характеристики*

социальной проблемы высшей школы. Предлагаются методологические основы изучения системы высшей школы.

Ключевые слова: высшая школа, условия, социальные проблемы, философия образования, алгоритм решения социальных проблем.

***Bekh V. P., Bekh J. V. Conditions as a factor of modernization of national system of high school.***

*Conditions of occurrence and conditions of social problems' solving are analyzed. The integral characteristics of a social problem of the high school are named. Methodological bases of studying of the high school's system are offered.*

Keywords: high school, conditions, social problems, philosophy of education, algorithm of social problems' solving.

**Андрущенко Т. І.**

## **ПРОБЛЕМИ ЕСТЕТИЧНОЇ ОСВІТИ ТА ЇЇ ОЦІНЮВАННЯ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

*Проблеми естетичної освіти та її оцінювання у навчальному процесі. У статті проаналізовано основні проблеми естетичної освіти, а також з'ясовано специфіку оцінювання її результатів у навчальному процесі.*

Ключові слова: етична культура, естетична культура, естетична освіта, навчальний процес.

Попри глобальну переоцінку цінностей, розробку та втілення нових життєвих орієнтирів, скільки б не говорити про застарілість, банальність традиційних ідеалів, вони залишаються вічними, сутнісними, генетично та онтологічно притаманними людині як *homo sapiens*. Великі соціальні зміни з їх глобалізаційним та інформаційним вибухом, прагматичним ставленням до життя, змушують пригадати, що однією із сфер, що об'єднує людство в усіх історичних вимірах, є сфера естетичного, сфера науки про гармонію людини з Універсумом [1]. Так, під час тестування з питань естетичних категорій та естетичних цінностей студентам НМАУ імені П. І. Чайковського було запропоновано визначити пріоритетність таких загальних людських цінностей, як: кар'єра, кохання, матеріальний достаток, внутрішня душевна гармонія, влада, професіоналізм, родина, друзі. Переважна більшість студентів на перше місце серед цих життєвих цінностей поставили внутрішню душевну гармонію, потім родину, друзів,